

De vroegste geschiedenis van Brugge.

III. DE BURCHT VAN BRUGGE *

Op welk domein werd de burcht van Brugge gebouwd ?

Twee domeinen komen hiervoor in aanmerking: het domein Weinebrugge, dat uit Snellegem werd genomen, en het domein Sijsele. In het Brugs gebied vormde de Reie de grens tussen deze twee domeinen ¹. Op parochiaal vlak staan wij te Brugge voor dezelfde indeling: de parochie van O.L. Vrouw (uit Sijsele genomen), lag rechts van de Reie, en de parochie van Sint-Salvator (uit Weinebrugge genomen) lag links van deze waterloop.

De grafelijke burcht werd gebouwd op een deel van een terrein dat gewoonlijk een eiland wordt genoemd, omdat het langsheen alle zijden door waterlopen omringd was.

Ten oosten ervan lag de Vuldersrei, die de grens vormde tussen het eiland en het domein Sijsele. De grenzen van dit domein zijn aldaar onveranderd gebleven. Later was de Vuldersrei de grens tussen Gera (uit Sijsele genomen), en het eiland, en nog later tussen de parochie Sint-Anna (uit Gera genomen) en het eiland. Thans draagt de Vuldersrei aldaar de naam van Verwersdijk - Sint-Annarei ².

Ten noorden trok de Spiegelrei, die onder de naam van Kraanrei doorliep tot de Kraanplaats, de grens

* Zie voorgaande op blz. 5-59.

1. J. Noterdaeme, *De fiscus Snellegem*, in *Handelingen Maatschappij Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 1957, blz. 49-128.

tussen het eiland en de heerlijkheid van het Praatse. Deze heerlijkheid was oud Sijseels domein, want de parochie Sint-Gillis, die gans het Praatse omvatte en zich uitstreckte tot aan de Spiegelrei, werd uit deze van O.L. Vrouw genomen, dus uit Sijsele.

Ten westen van het eiland, vanaf de Rozenhoedkaai tot aan de Kraanplaats, liep de echte Reie en trok de grens tussen het eiland en het domein Weinebrugge. De Oudburg en de Grote Markt behoorden vanaf haar stichting tot de parochie van Sint-Salvator³.

Ten zuiden van het eiland werd in de negende eeuw een vestingsgracht gedolven de Steenhouwersdijk, een kunstmatige waterloop die doorgetrokken werd tot aan de Molenbrug en de naam van Groene Rei kreeg. Ten zuiden van deze waterlopen, vanaf de Rozenhoedkaai tot aan de Molenbrug, belanden wij opnieuw in het parochiaal gebied van O.L. Vrouw, dus in oud Sijseels domein.

Bij het opmaken van de slotsom van dit onderzoek krijgen wij het volgende beeld: het eiland was langs drie zijden ingesloten in het oud Sijseels domein. Het is dus te vermoeden dat het eiland zelf tot dit domein behoorde, en het niet een vooruitgeschoven landtong is geweest of ooit was van het domein Weinebrugge.

2. E.I. Strubbe: *De parochies te Brugge vóór de 12de eeuw*, in *Album English*, blz. 375 en vlg. — Wij wijzen er nogmaals op dat de domeinen Snellegem en Sijsele hoofdzakelijk in de zandstreek lagen en bijna uitsluitend op landbouwgewassen in de kouters en akkers waren aangewezen. De domeinen Weinebrugge en Gera die respectievelijk ervan werden afgescheiden, stelden in de overstromingsgebieden gans andere problemen. Ze waren hoofdzakelijk op schapen en veeteelt aangewezen. De nieuwe uitbatingsvorm ging in het drassig en nieuwe land, dat vroeger door de zee overstromd werd, er de stichting van een kerk (Sint-Kruis of Gera en Weinebrugge of Sint-Michiels) vooraf. Op domaniaal vlak vormden Gera en Weinebrugge reeds een domein vóór de stichting van een nieuwe kerk. De splitsing op parochiaal vlak bezegelde het ontstaan van een nieuw domein. Het is niet geweten wanneer precies de domaniale kerk in elk van de twee nieuwe domeinen werd gesticht.

3. Zie hoger blz. 32 en vlg.: *Ouderdom en herkomst van de O.L. Vrouwekerk te Brugge*.

Deze mogelijkheid is zelfs uitgesloten door het feit dat het eiland ten zuiden als grens een gegraven gracht had, een gracht uit de negende eeuw. De vestingsgracht, kan niet in aanmerking komen als oude domeingrens tussen Sijsele en Weinebrugge. Beide domeinen bestonden immers reeds eeuwen vooraleer de vestingsgracht gedolven werd. Natuurlijke waterlopen vormden vooral te Brugge en veelal ook elders de grens tussen twee domeinen. Ze kwamen zelfs veelal in aanmerking voor het vormen van Rijksgebieden. De Schelde is er een bewijs voor.

Waarom zou de Reie aan de Grote Markt hierop een uitzondering hebben gemaakt ?

Waarom zou juist daar de fiscus Weinebrugge de Reie hebben overschreden ?

Geen enkele reden kan hiertoe aanleiding hebben gegeven want het eiland tussen de twee reien (Vuldersrei en Reie aan de Grote Markt) bestond vóór de negende eeuw nog niet. De enge strook grond tussen deze twee reien, die vroeger van geen belang was, zou slechts later in het brandpunt komen te staan van de belangstelling: de burcht werd immers op deze strook, op het eiland gebouwd.

Laten wij er nog even de aandacht op trekken hoe onwrikbaar vast een natuurlijke waterloop de grens tussen twee domeinen kan zijn: De Vuldersrei vanaf de Molenbrug tot tegenaan Damme was en bleef tot op onze dagen de grens van het domein Gera. De Vuldersrei had het domein definitief afgesloten.

Na de afsplitsing van Gera bleef het domein Sijsele nog een indrukwekkend domein. Het strekte zich immers nog uit, niet enkel over het huidige Sijsele, doch ook nog over Oedelem, waar een hulpkerk werd gesticht die in 1184 parochiekerk werd, over Assebroek en over het zeer uitgestrekt domein waarop in de tweede helft van de negende eeuw de hulpkerk van O.L. Vrouw

werd gesticht. — een hulpkerk die later stadskerk zou worden en de moederkerk werd van Sint-Gillis en later, verder het noorden in, in de strook tussen het Oude Zwin en de Vuldersrei, van de parochie Koolkerke ⁴.

Wij herhalen: hoe komt men tot het besluit dat vroeger gans het eiland tot het domein Sijsele behoorde?

1. Het eiland paalde langs drie zijden aan het domein Sijsele.
2. Het eiland had langs de vierde zijde als grens een natuurlijke waterloop die er de uiterste grens was van de fiscus Weinebrugge.
3. Het eiland had ten zuiden geen natuurlijke waterloop als grens doch een gedolven vestingsgracht. Het eiland dat ten noorden van deze gracht lag behoorde tot hetzelfde domein als het land ten zuiden van de vestingsgracht, dus tot het domein Sijsele.

Een onrechtstreeks bewijs dat het eiland oorspronkelijk Sijseels domein was, is te vinden in het feit dat een deel van het eiland tot op het einde van de XVIIIde eeuw parochiaal gebied van O.L. Vrouw gebleven is, dus oud Sijseels domein. M. English en A.C. Koch zijn het erover eens dat op een bepaald ogenblik — het staat zelfs niet vast van wanneer af — de Hoogstraat en de Boomgaardstraat op het eiland de grens hebben gevormd tussen de Sint-Salvatorsparochie en de O.L. Vrouweparochie ⁵. Daaruit kan men echter niet afleiden — iets wat uiteraard onwaarschijnlijk is — dat het eiland vanaf het ontstaan ervan op parochiaal vlak tussen twee parochies verdeeld was, vooral dan niet bij het ontstaan van het eiland. Wij hebben er reeds op gewezen dat de domeingrenzen ouder zijn dan de

4. De proost van het kapittel van O.L. Vrouw was in het bezit van het patronaatschap van Oedelem, Koolkerke en Sint-Gillis.

5. A.C. Koch, *Brugge's ontwikkeling*, a.w., blz. 36, 37 en 33 alsook 61.

parochiegrenzen en dat de natuurlijke waterlopen te Brugge de domeingrenzen hebben gevormd. De Dyver trok in de Oudburg de grens tussen de domeinen Weinebrugge en Sijsele en niet de Oudenburg(straat). De Vuldersrei deed hetzelfde tussen de domeinen Gera en Sijsele alsook de Lange Rei tussen Gera en het Praatse. De oudste parochiegrenzen volgden de oude domeingrenzen. Straten kwamen hiervoor niet in aanmerking.

Gans de Oudburg viel vroeger onder de parochie van Sint-Salvator: niet de Oudburg(straat) maar de Dyver trok er de lijn. De Vuldersrei trok de grens tussen de parochie van O.L. Vrouw en deze van Sint-Kruis; de Spiegelreie deed hetzelfde tussen deze van de H. Walburga en Sint-Gillis. De Boterbeek scheidde het domein Snellegem van dit van Weinebrugge en later de parochie van Sint-Michiels van deze van Sint-Salvator ⁶.

Over de oudste parochiegrenzen te Brugge is veel meer te zeggen. Wij hebben zoeven geschreven dat de Oudenburgstraat niet de oudste parochiegrens was van Sint-Salvator. Het is duidelijk dat de Oudburg één geheel vormde, het oudste stadsgedeelte, en dat deze burgus of omwald gebied oorspronkelijk niet onder twee parochies verdeeld was. Het staat vast dat de

6. A Duclos, *Bruges*, a.w., blz. 278.

7. A.E. Verhulst. *Les origines et l'histoire ancienne de la ville de Bruges*, in *Le Moyen Age*, 1960 p. 49: L'Oudburg, ou Vieux Bourg s'étend en effet, à partir du marché, le long du côté sud de la Steenstraat sur l'élévation du terrain que cette route a choisi. De schets van de Oudburg, die aldaar op blz. 42 verscheen, beantwoordt niet aan de werkelijkheid. Geen enkel brugse historicus zal ook aanvaarden dat er ergens een brug lag tussen de Wollestraat en de Nieuwstraat (zie de schets en J. Dhondt, *De vroege topografie*, a.w., blz. 26 en noot 61). Uit de richting van Gent bereikte men Brugge niet langs vier itineraria, (de Nepomucenusbrug aan de Wollestraat lag er niet vóór het castrum werd gebouwd), doch langs de oude Gentweg. Er lag geen brug over de Dyver doorheen het drassig gebied van de Eekhout of Groeninge en dan ook geen brug over de Dyver die naar de Oudburg zou hebben geleid.

Oudburg in haar geheel oorspronkelijk onder de parochie van Sint-Salvator is terecht gekomen en dat er niet een deel ervan oorspronkelijk parochiaal gebied was van O.L. Vrouw, vermits deze kerk eeuwen lang geen stadskerk was. Wij vestigen er hier terloops de aandacht op dat de Oudburg niet reikte tot aan de Steenstraat 7. De Oudburg was een kleiner gebied, langs de vier zijden omwald - een burgus of burg. Daarom werd het woord Oudburg in het latijn vertaald door *Vetus Castellum*⁸. Wij geven toe dat in de middeleeuwen de zuidelijke helft van de Oudburg parochiaal gebied werd van de O.L. Vrouwekerk en de noordelijke helft parochiaal gebied bleef van de Sint-Salvatorskerk. Daaruit volgt dat oorspronkelijk gans de Oudburg tot de parochie van Sint-Salvator behoorde.

Het eiland waarop het castrum werd gebouwd heeft, op parochiaal vlak, hetzelfde lot ondergaan als de Oudburg, maar dan in omgekeerde zin: in de Oudburg heeft de Sint-Salvatorsparochie een deel van haar parochiaal gebied afgestaan aan de O.L. Vrouwparochie en op het eiland heeft de O.L. Vrouwparochie een deel van haar parochiaal gebied afgestaan en moeten prijs geven aan de Sint-Salvatorsparochie.

A.C. Koch heeft Z.E.H. English, archivaris van het bisdom Brugge, gevolgd toen hij schreef dat op het eiland de Hoogstraat en de Boomgaardstraat de oudste grens vormden tussen de Sint-Salvatorsparochie en de O.L. Vrouweparochie⁹. M. English heeft inderdaad geschreven dat Hoogstraat en Boomgaardstraat, voor zover hij het kon achterhalen, op het eiland de grens hebben gevormd tussen deze twee parochies. Hij wist echter zeer goed dat beide straten niet de oorspronkelijke grenzen waren, zoals hij ook wist dat de Oudenburgstraat niet de oudste parochiegrens was in de

8. *Mansio Boduuini.. in veteri castello*. Omstreeks 1120. K. De-Flou, deel XII, blz. 1. Ms 71.

9. A.C. Koch, *Brugge's ontwikkeling*, a.w., blz. 61, noot 154.

Oudburg. Deze parochiegrens in de Oudburg en op het groot eiland kan inderdaad niet hoger opklimmen dan tot de elfde eeuw. Vóór deze eeuw was gans de Oudburg parochiaal gebied van Sint-Salvator en gans het eiland parochiaal gebied van de O.L. Vrouweparochie.

Gans het eiland is dus nooit parochiegebied van de Sint-Salvatorskerk geweest.

Twee stroken ervan bleven tot het begin van de 19de eeuw toebehoren aan de O.L. Vrouwekerk: de strook ten zuiden van de Hoogstraat en deze ten oosten van de Boomgaardstraat; ze waren en bleven tot het begin van de 19de eeuw oud Sijseels domein.

Laten wij eerst de strook beschouwen ten zuiden van de Hoogstraat, het zogenaamd driehoeksterrein. Graaf Diederik van de Elzas had het aan het kapittel van Sint-Donaas geschonken, met het verbod er huizen op te bouwen. E.I. Strubbe heeft erop gewezen dat de inwijking van de landslieden in de tweede helft van de dertiende eeuw zodanig toenam dat zij elders geen beschikbare grond meer vonden om erop te bouwen, en dat hierdoor de onvermijdelijke grondspeculatie in het leven werd geroepen. De kanunniken bekwamen van de graaf de opheffing van het bouwverbod. De nieuwe bouwgrond heeft ongetwijfeld veel liefhebbers gevonden, en daar tussen 1170 en 1183 tot de verkaveling werd overgegaan, was het terrein in 1239 reeds voor een groot deel bewoond ¹⁰.

In dit jaar nu werd de Sint-Walburgaparochie opgericht. De Sint-Walburgakerk stond op het groot eiland waarop het castrum werd gebouwd, op korte afstand van de Hoogstraat en haar parochiaal gebied, dat uitsluitend op het grote eiland lag, was uitzonderlijk klein. Hoe kwam deze parochie tot stand? Op 17 juli 1239 stonden graaf Thomas en de gravin Johanna hun rechten af op de grafelijke kapel. Zij deden het op aanvraag

¹⁰ E.I. Strubbe, *Van de eerste naar de tweede omwalling te Brugge*, in *Hand. Gesch. te Brugge*, 1963, blz. 278 en vlg.

van de bisschop Walter van Marvis die van deze kapel een parochiekerk wilde maken ¹¹. Het is geweten dat deze bisschop op parochiaal vlak in 1239-1240 overging tot een nieuwe kerkelijke indeling van het stadsgebied te Brugge. Daar de grafelijke kapel parochiekerk werd, — ze werd slechts in 1781 afgebroken — is de ligging ervan zeer goed gekend. Ze stond nabij en noord-oost van de burcht, aan de noordkant van de huidige Walburgastraat. Wij stellen de vraag: waarom werd in 1239 bij het vormen van een nieuwe parochie op het groot eiland, het groot driehoeksterrein waarover wij hierboven hebben gesproken en dat reeds verkaveld en bebouwd was, niet bij de Walburgaparochie gevoegd? Er was toen een uitzonderlijke gelegenheid om het te doen. Waarom deed de bisschop het niet? Op het groot eiland lag nog een tweede strook tussen de Verwersdijk en de Boomgaardstraat die niet bij de Walburgaparochie werd gevoegd. Ze bleef vanaf 1239 tot 1779 onderhorig aan de O.L. Vrouwkerk en haar parochiaal gebied. Wij stellen nogmaals de vraag: Waarom? In 1779 werden beide stroken — de laatste strekte zich voor een klein deel ervan uit tot over de Molenbrug — overgeheveld naar de Sint-Walburgaparochie. Wij moeten niet verzoeken om de reden voor deze verandering te vinden.

In 1779 was de oude Walburgakerk te klein geworden. Ze werd verlaten en er werd beslag gelegd op de grotere kerk van de gesupprimeerde Jezuiten. De kerk stond, zonetotaal, op het grondgebied van de laatstgenoemde strook, dus op het parochiegebied van de O.L. Vrouwkerk. Meteen werd ook toen de eerstgenoemde strook genaast, het zogenaamde driehoeksterrein. Gans het groot eiland was nu parochiaal gebied van de Sint-Walburgaparochie geworden.

Wij hebben de vraag gesteld: waarom bleven er twee stroken op het groot eiland van 1239 tot 1779 parochiaal

11. Miraeus, *Opera Diplomatica*, II, blz. 499: Quod faciat parochiam in capella nostra S. Walburgis in Brugis.

gebied van de O.L. Vrouwekerk ? Het antwoord is zeer eenvoudig: omdat de twee stroken er het laatste bewijs voor waren, de laatste getuigen, dat het groot eiland vroeger gans parochiaal gebied was geweest van de O.L. Vrouwekerk, dus oud Sijseels domein. De bisschop Walter van Marvis heeft de oude rechten die de O.L. Vrouwekerk bezat, overblijfsels uit een ver verleden, bij het oprichten van een nieuwe parochie niet willen schenden.

Wij schrijven: overblijfsels uit een ver verleden. Als bezwaar tegen de thesis dat het ganse eiland vroeger Sijseels domein was en dus het castrum op Sijseels domein werd gebouwd, werd ingebracht dat men in de 15de eeuw in de overtuiging was dat de Sint-Walburgaparochie uit deze van Sint-Salvators gesneden werd. In een oorkonde van 1424 staat er geschreven: *comme jcelle eglise soit issue de leglise parochiale de Saint-Sauveur*¹². In 1424 kocht de Walburgakerk een huis nabij de kerk gelegen met het doel het huis af te breken om het kerkhof te vergroten. Het jaar daarop, in 1425, werd het nieuw kerkhofland gewijd «daer of die van Sint-Salvator tconsent gaven». In de 15de eeuw wist men dus nog zeer goed dat de Sint-Walburgaparochie uit deze van Sint-Salvators werd genomen. Was men toen op een dwaalspoor ? Wij moeten ontkennend antwoorden, maar daaruit volgt nog niet dat het parochiaal gebied van de kerk van Sint-Walburga altijd parochiaal gebied van Sint-Salvators was en vooral niet, zoals sommigen denken, dat het groot eiland waarop het castrum werd gebouwd tot het domein Weinebrugge had behoord. In de loop der eeuwen kunnen er veranderingen zijn gekomen in de parochiegrenzen van de stad. Dat is nu inderdaad gebeurd. Om dat uit te leggen moeten wij echter hoger opklimmen in de geschiedenis.

12. M. English, *De oude Walburgakerk te Brugge, in Brugge 'n spiegel*, 1939, blz 41 en vlg., alsook K. De Flou, in *Biekorf*, 1921-1922.

In 1424 beweerde men dat de Walburgaparochie uit deze van Sint-Salvators werd genomen en daarin had men gelijk: oorkonden zijn voor het algemeen te betrouwen. Daaruit volgt echter niet dat de toestand vroeger altijd zo was.

Wij hebben reeds geschreven dat Boudewijn V (graaf van Vlaanderen van 1032 tot 1067) de loop van de Reie verlegd heeft ten zuiden van de O.L. Vrouwekerk, Vroeger liep de Reie rechtdoor ten noorden van deze kerk en doorheen het Sint-Janshospitaal om de Reie te vervoe-gen die van het Minnewater kwam. Dat gebeurde omstreeks 1054. Zijn grootste verdienste was dat hij de O.L. Vrouwekerk niet heeft gesloopt en een verdedigingsgordel ten zuiden van de kerk heeft aangelegd. Hij heeft ook de eerste omwalling, zoals wij nog verder zullen zien, rondom de stad doen graven. De Sint-Salvatorskerk werd zo na het graven van die omwalling de eerste stadskerk van Brugge. Het is niet geweten in welk jaartal de Reie, die ten noorden van de O.L. Vrouwekerk liep, gedempt werd. Wellicht heeft Boudewijn V daar zelf voor gezorgd, toen er geen gevaar meer dreigde vanwege het Duitse Keizerrijk. Het staat in elk geval vast dat de voorganger van de bisschop, Radbodus, geen aanspraak heeft gemaakt op de O.L. Vrouwekerk als stadskerk. Zijn opvolger Radbodus deed het tegenovergestelde, en dat vanaf het begin van zijn pontifikaat. Hij was echter schrander genoeg van geest om te begrijpen dat hij geen aanspraak kon maken op de O.L. Vrouwekerk als stadskerk zonder een deel van het stadsgebied van Brugge, dus van zijn eigen parochiaal gebied, af te staan aan de O.L. Vrouwekerk. Hierbij denken wij vooral aan het zuidelijk deel van de Oudburg, aan de Mariastraat en het gebied dat ten westen ervan lag, naar de Reie toe, dus de onmiddellijke omgeving ten noorden van de O.L. Vrouwekerk. Hij heeft van deze gelegenheid gebruik gemaakt om als compensatie voor het parochiaal gebied dat hij zelf

afstond, een ander gebied van de O.L. Vrouwekerk op te eisen.

Welk parochiaal gebied ? Datgene dat ten noorden en ten oosten van de nieuwe burcht lag en later door bisschop Walter van Marvis als Walburgaparochie zou worden opgericht. Hierdoor gingen de twee vermelde stroken als parochiaal gebied voor de O.L. Vrouwekerk verloren en werden ze overgeheveld naar de Sint-Salvatorskerk. Meteen is ook uitgelegd dat de O.L. Vrouwekerk een deel van het grote eiland bleef behouden. In die tijd was de Sint-Gillisparochie nog niet opgericht. De O.L. Vrouwekerk bleef het Praatse als parochiegebied behouden. Het gebied dat overbleef van het grote eiland moest voor de O.L. Vrouwekerk dienen als corridor of verbindingselement tussen de O.L. Vrouwekerk en het Praatse of de latere Sint-Gillisparochie. Het komt aan de bisschop toe de parochiegrenzen te regelen in zijn bisdom. Indien Radbodus II beslag had gelegd op gans het grote eiland, dan zou de O.L. Vrouwekerk afgesneden worden van de Sint-Gillisparochie die slechts in 1240 werd opgericht. Radbodus II was schrander genoeg om deze anomalie te vermijden.

Wij kunnen om te besluiten nog even uw aandacht trekken op een van de twee stroken nl. op de strook tussen de Verwersdijk en de Boomgaardstraat, deze straat is geen oude domeingrens. Wellicht werd ze aangelegd doorheen boomgaarden van de huizen die langsheen de Verwersdijk werden gebouwd, langsheen de waterkant. Waar lag de domeingrens dan ? Natuurlijk verder ten westen van het groot eiland, en er is aldaar geen ander te vinden dan de Reie. Al de historici hebben erop gewezen dat de reie aldaar een natuurlijke waterloop was. Slechts A.C. Koch is hiermede niet eens. Nog onlangs heeft J. Dhondt er terecht op gewezen dat de burcht juist daar werd gebouwd omdat men er twee wegen kon controleren: een landweg en een

waterweg, de oude romeinse weg en de Reie die liep langsheen de Grote Markt ¹³.

In het laatste kwart van de tweede helft van de elfde eeuw was er iets aan het veranderen in de geschiedenis van de Sint-Donaaskerk. De Bisschop Radbodus II trad er met gezag op en het wemelt van oorkonden die, in verband met deze kerk, van hem uitgaan. Op 25 juni 1086 wijdt hij het atrium van de Sint-Donaaskerk: consecravi atrium Sancti Donatiani cum claustro in castello Brugiensi in sepulturam fidelium, canonicorum quidem omnium ejusdem loci, parrochianorum autem Sancti Salvatoris si in supradicto atrio sepeliri voluerint, ea conditioni ut episcopo vel ejus vicario septem solidos solvant... De bisschop wijdt het kerkhof en het klooster dat ligt binnen de Brugse burchtplaats tot begrafenisplaats van de kanunniken die er verblijven alsook van de parochianen van de Sint-Salvatorskerk die er wensen begraven te worden en hij bepaalt de vergoeding die aan hem of zijn plaatsvervanger moeten worden uitbetaald ¹⁴.

Drie jaar later verschijnt een nieuwe oorkonde van Radbodus II. Op 28 december 1089 bevrijdt hij de kerk van O.L. Vrouw en Sint-Donatianus van alle lasten, op voorwaarde dat één van aan die kerk verbonden kanunniken de zielzorg op zich zal nemen — hij legt tevens de uitgestrektheid van deze parochie vast en haar verhouding tot het kerspel van Sint-Salvator en regelt het begrafenisrecht ¹⁵.

13. J. Dhondt, *De vroege topografie van Brugge*, in *Handelingen Maatschappij en Oudheidkunde te Gent*, a.w., blz. 4 en 5.

14. M. Gyseling - A.C. Koch, *Opera Diplomatica Belgica*, I, Brussel, 1950, nr. 169.

15. *Ibidem*, nr. 171.

Op 28 december 1089 oorkondt dezelfde bisschop dat ... consensu et consilio personae ecclesie Sancte Mariae quae est in burgo Brugensi et clericorum meorum ut quicumque de parrochia Sancte Mariae in atrio Sancti Donatiani pro societate fraternitatis sepeliri voluerit, eum suscipiat ¹⁶. Nu Radbodus II van de O.L. Vrouwekerk een stadskerk had gemaakt, was het ook maar logisch dat hij aan de parochianen van die kerk dezelfde rechten gaf die hij reeds geschonken had aan de parochianen van de Sint-Salvatorskerk, t.t.z. zich te laten begraven in de kerk van Sint-Donaas. Het sleepte echter drie jaar aan vooraleer de bisschop het kon oorkonden omdat hiertoe onderhandelingen met de persona van de O.L. Vrouwekerk hem daartoe hadden gedwongen.

Wij zullen nog even de aandacht trekken op de verering van de H. Walburga ten oosten van de burcht, omdat A.C. Koch daar bijzonder belangstelling voor heeft gehad en deze verering als een onrechtstreeks bewijs heeft ingeroepen voor een oude nederzetting ten oosten van de burcht ¹⁷. M. Coens en A. Viaene hebben in de laatste jaren nieuw licht geworpen op de verering van de H. Walburga in Vlaanderen ¹⁸. Het is nu wel duidelijk dat de canonisatie van deze heilige in het jaar 893 het uitgangspunt was van de Walburgacultus in Rijnland, Noord-Frankrijk en Vlaanderen. Van bijzonder belang voor Veurne was de koninklijke stichting van Attigny - en - Ardennes. In zijn paleis van Attingny stichtte Karel de Eenvoudige in 916 een kapel die aan de heilige Walburga werd toegewijd. In die kapel werden relikwieën van de heilige neergelegd. Ze waren niet

16. *Ibidem*, nr. 172.

17. A.C. Koch, *Brugge's ontwikkeling*, a.w., blz. 45.

18. M. Coens, in *Analecta Bollandiana*, 1962, blz. 345 en vlg.: *Le séjour légendaire de Sainte Walburge à Anvers*, en *Ibidem*: *Le culte ancien du martyr S. Illéhère*, 1953, blz. 53 en vlg. Zie nog: A. Viaene, *Walburgaverering in Vlaanderen in Biekorf*, 1964, blz. 104 en vlg.

lang vóór 916 in het bezit van de koning van West-Frankenland, die de heilige Walburga als beschermster van zijn rijk beschouwde, gekomen. Hoe en wanneer kwam Veurne in het bezit van de schedel van de heilige ? Adelheid, de dochter van Robrecht koning van West-Frankenland, was in 1026 officieel verloofd met Boudewijn V en kwam nog in dit jaar naar Vlaanderen om er opgevoed te worden. Daar ze toen nog een kind was, trad ze slechts later in het huwelijk met Boudewijn V. Het is te vermoeden dat Adelheid ter gelegenheid van haar verloving, of enkele jaren later na haar huwelijk, van haar vader de schedel van de heilige Walburga uit de koninklijke schatkist heeft verkregen en naar de kapel in de burcht van Veurne heeft laten overbrengen. De koningsdochter Adelheid kan ook later, in het midden van de elfde eeuw, toen het graafschap Vlaanderen door het Duitse Rijk bedreigd werd, beroep hebben gedaan op het vorstenhuis van West-Frankenland om een deel van de paleisschat van Atigny, de schedel van de H. Walburga, naar Vlaanderen te laten overbrengen, opdat de heilige over haar en haar echtgenoot en Vlaanderen als palladium zou waken.

Wellicht werd de kasselrij van Veurne haar als doarium of weduwgift door de graaf geschonken. Het staat in elk geval vast dat de invloed van de westhoek in de burcht van Brugge zeer groot werd en dat zou er een verklaring voor zijn. De beruchte Erembald uit Veurne was burggraaf van Brugge geworden en een van zijn vijf zonen, Bertulf, werd op 31 oktober 1089 proost van het kapittel en kanselier van de graaf. Het is duidelijk dat de Erembalds geleidelijk gans het castrum, zowel het zeggend militair gedeelte ervan als het klerikaal gedeelte, aan het veroveren waren. De Erembalds voelden zich als meesters van de burcht. Het einde hiervan was de moord op Karel de Goede, door de Erembalds beraamd en uitgevoerd. Na de moordslag stelden de moordenaars al hun hoop op Willem van Loo en op de ridder

Walter van Vladsloo. De proost, die slechts clericus en gehuwd was, vluchtte naar zijn vrouw die te Veurne verbleef. Nogmaals... Veurne ¹⁹.

Op 4 in oogstmaand 1089 had een grote plechtigheid plaats te Veurne: de relik van de H. Walburga werd er in een nieuw schrijn geplaatst. Robrecht de Fries was op kruistocht, doch de gravin Gertrude begaf zich met haar zoon, Robrecht van Jerusalem, naar Veurne om de plechtigheid bij te wonen ²⁰.

Zou het vermetel zijn te veronderstellen dat, ter gelegenheid van deze plechtigheid, een deel van de relik naar Brugge werd overgebracht. Het is meer dan waarschijnlijk. Het werd in de Sint-Donaaskerk bij de paleisschat gevoegd en er bewaard tot de grafelijke kapel van de H. Walburga zou zijn opgetrokken. Er was

19. Galbert: *De multro, traditione et occisione Gloriosi Karoli*, in: uitgave Pirenne, passim. Wellicht zou men in verband met de moord op Karel de Goede er de aandacht kunnen op trekken dat sedert 1115 de proost Bertulf en meteen al de Erembalds verbitterde mensen waren geworden. Gilliodts- Van Severen vermeldt in zijn *Coutumes de la Prévôté*, II, blz. 16: «Par acte passé devant les échevins du Franc le prévôt Bertulf cède à l'église de St.-Donatien en indemnité des torts causés par sa mauvaise gestion, ses biens sis apud Hobrugge et apud Turholt nomine Houlant et duas mansiones in Brigga. Miraeus, *Opera Diplomatica*, T. III, p. 30 In «Hobrugge» moet men waarschijnlijk «Hooghebrugge» lezen, die te Torhout lag (Karel De Flou, *a.w.*, deel 6, blz. 381), en in «Houlant» het Houtland van het Torhoutse. De twee vermelde goederen van de proost van de Sint-Donaaskerk te Brugge lagen waarschijnlijk in het Torhoutse. De twee mansiones of huizen lagen waarschijnlijk te Brugge.

Op 31 oktober 1089 heeft de graaf van Vlaanderen, Robrecht van Jerusalem, de bezittingen bevestigd van de proost en van het kapittel van de S. Donaaskerk te Brugge. In deze oorkonde kwam onder meer de volgende tekst voor: «In Parrochia S. Salvatoris in castello forinseco II curtes». Waarschijnlijk werden daarmee de twee huizen bedoeld die in de noordelijke helft van de Oudburg lagen en die de proost slecht beheerd had, laten wij zeggen ingepalmd had. Hij moest ze immers teruggeven. Deze openbare beschuldiging heeft de proost Bertulf nooit kunnen vergeten en vergeven. Het zou wel interessant zijn moesten wij de namen kennen van de schepenen die hem veroordeeld hebben.

20. F.L. Ganshof, in *Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal en Letterkunde en Geschiedenis*, XIV (1960), blz. 145 - 160: *Robrecht de Fries en Alexias Gommenos*.

toen iets op gang met de bestemming van deze kerk, want reeds op 28 december 1089 werd de Sint-Donaaskerk een afzonderlijke parochiekerk, die niet meer onderhorig was aan de Sint-Salvatorskerk. De deponering van een deel van de relik uit Veurne zou bovendien de hoogmoed van de proost en kanselier nog strelen en de invloed van de Veurnse Erembalds nog groter maken. Een dergelijke deponering van een heilige die toen «en vogue» was, kon slechts de luister van de Sint-Donaaskerk verhogen. Hadden de Erembalds, die zoveel te zeggen hadden te Veurne, daar niet zelf voor gezorgd ?

In 1127 bevond zich de relik van de H. Walburga niet meer in de grafelijke schatkist van de relieken die toen in de Sint-Donaaskerk berustten. Deze zijn gekend door het verhaal van Galbert over de moord van Karel de Goede. De relik van de H. Walburga was dus toen reeds gedeponeerd in de grafelijke Walburgakapel.

Deze laatste werd dus gebouwd tussen 1089 en 1127. Ze is dus niet zo oud als A.C. Koch verondersteld heeft en de verering van de H. Walburga is dan ook zeker niet zo oud dat er, op grond van deze verering, zou kunnen sprake zijn van twee straten die zouden hebben geleid naar een «Wyc» ten noorden ervan.

De tijd is voorgoed voorbijgestreefd dat men ontdekte dat er te Brugge een burcht zou hebben bestaan die ouder was dan de burcht die Boudewijn I heeft gebouwd. Karel Verschelde was de eerste historicus die in deel 27 der Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge daarop zinspeelde. Het primitieve castrum zou in de Oudburg te situeren zijn. A. Duclos heeft Karel Verschelde gevolgd en vermeld met hem: den ouden steen, ancienne habitation du Châtelain, construite en pierres — de Zandburg, la motte du donjon — 't Oud schepenhuis, ancienne maison scabinale — le Wulhuus, entrepôt des laines en het Mercenierstraatje. Hij voegt er triomfantelijk aan toe:

Voilà donc le château, le donjon et sa motte contre la Reie, le siège du magistrat local, l'entrepôt et les merciers. Tel fut sans doute le berceau de Bruges. Ce bourg est d'origine païenne; nous n'y trouvons aucune trace d'église ancienne; ce qu'on trouve dans tout Burg construit après l'évangélisation. In 1923 heeft Hermann Flessche in «Belgische Kunstdenkmäler» gans de veronderstelling van K. Verschelde en A. Duclos overgenomen en in Duitsland verspreid. Van dat alles is niets overgebleven. Geen enkele brugse historicus legt zich nog daarbij neer. In de Oudburg is geen primitief castrum terug te vinden.

Het primitieve castrum werd gebouwd door onze eerste graaf Boudewijn I, op de plaats waar nu nog een deel van de Burg ligt. Waarom juist daar? Om de Oudburg in het noorden van Vlaanderen af te sluiten. De Noormannen immers vielen het Frankrijk binnen langs de kust en hun snekken gebruikten de bestaande waterwegen. Om het graafschap dat Boudewijn I van zijn schoonvader in leen had verkregen en de ontlukkende handelsplaats die de Oudburg was geworden te beschermen bouwde hij zijn burcht op het kruispunt van de weg Oudenburg - Aardenburg en de Reie. Wij kunnen veronderstellen dat Judith, de Frankische koningsdochter, niet in een burcht heeft gewoond die langs de vier zijden slechts omringd werd door een aarden omwalling. Reeds dat alleen maakte het plausibel dat de Reie, waaruit water kon worden getrokken, langsheen de primitieve burcht, t.t.z. langsheen de westzijde ervan, liep. Laten wij nu eens veronderstellen dat de Oudburg nog niet bestond en er geen Reie liep langsheen de westzijde van het castrum, waarom zou de graaf zijn burcht juist daar hebben gebouwd? Er waren te Brugge toch plaatsen die beter geschikt waren om er een burcht te bouwen. Waarom niet op het hoogste van Brugge naast de Sint-Salvatorskerk of op het Zand?

Waarom niet op het driehoeksterrein aan de Molenbrug, waar de Vuldersrei liep ? Als de Reie niet langsheen de Oudburg liep en de Oudburg niet zou hebben bestaan, dan was er geen enkel reden om de burcht juist daar te bouwen waar hij werd opgericht.

Mag ik nog een bewijs op tafel leggen dat het groot eiland waarop het castrum werd gebouwd wel degelijk een eiland was en dat de Reie in 1127 ten westen van de burcht liep, en dat men vandaar met een bootje of groter vaartuig de zee kon bereiken ? Uit hetgeen Galbert verhaalt kan men besluiten dat men reeds in 1127 vanuit de burcht, en dat reeds vóór de doorbraak van het Zwin tot Damme, Michem en zelfs de zee kon bereiken.

Er is geen schrijver die in zijn dagboek alles zo nauwkeurig beschrijft als Galbert. Hij verhaalt hoe één van de belegerden in de burcht de gelegenheid vond om eruit te vluchten met een bootje naar de villa Michem. «Et ante, in Ramis Palmarum, Lambertus Archei, a turri elapsus, fugiens apud Michem villam, naviculo devec-tus est»²¹. Hij kon ontsnappen uit de toren en bereikte Michem met een bootje. Deze villa lag langsheen het Zwin, juist over kilometerpaal 3 langs de huidige steenweg naar Koolkerke ²². Hij verhaalt ook nog dat de lijken van de burggraaf van Burburg en van Walter van Lokeren, die in de Sint-Donaaskerk op 2 maart 1127 vermoord werden... uit het castrum werden weggevoerd op dezelfde dag van de moord, en dat deze twee lijken te samen met de lijken van de twee zonen van de burggraaf die vermoord werden, de ene op het Zand en de andere bij zijn Steen... «simul navibus imposita sunt et devehabantur ad proprias et domus et castra» ²³. De vier lijken werden, de dag zelf van de moord, op schepen gelegd en naar hun woning en burchten ver-voerd.

21. Galbert, *a.w.*, caput 48, blz. 78.

22. J. De Smet, *De oude hydrografie van de stad Brugge*, in *Handelingen Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 1949, blz. 13.

23. Galbert, *a.w.*, c. 20, blz. 34.

De ontsnapte uit de toren behoefde slechts Michem te bereiken: hij kon dat met een eenvoudig bootje. De vier lijken werden met schepen vervoerd. De vier lijken werden langsheen de kust, dus over zee, naar Burburg gebracht, en dat met schepen die over zee konden varen. Er liep dus een waterweg van de burcht naar de zee. Uit het verhaal blijkt bovendien dat de schepen heel nabij de burcht gemeerd lagen, wellicht in de Rozenhoedkaai of de Dyver: de lijken werden immers nog dezelfde dag van de moord vanuit de burcht weggevoerd. Het is daarbij geen toeval dat de preciese Galbert hier twee verschillende woorden gebruikt: *naviculo* en *navibus*.. met een bootje.. en met schepen. Het is duidelijk dat de burggraaf en zijn twee zonen over zee naar Burburg werden vervoerd: Burburg lag aan zee.

Historici en bodemkundigen aanvaardden dat circa 1100 een kanaal gegraven werd van Brugge naar de zee, te weten het Oude Zwin, vermits waarschijnlijk omtrent hetzelfde tijdstip grote dijken werden aangelegd ²⁴. Het verhaal van Galbert over het vervoer van de lijken over zee in 1127 krijgt hierdoor een nieuwe belichting. Het grote probleem blijft echter: hoe was de verbinding van Brugge met de zee tussen 1100 en 700. Deze vraag heeft echter geen belang voor het probleem dat wij nu op te lossen hebben nl. op welk domein lag het castrum. Hierop is er slechts een antwoord: de burcht stond op oud Sijseels domein.

24. J. Ameryckx en A. Verhulst, *Enkele historisch-geografische problemen in verband met de oudste geschiedenis van de Vlaamse kustvlakte in Handelingen Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Jaar 1958, blz. 16.

IV. HET PROBLEEM VAN DE TWEE MARKTPLEINEN.

Prof. J. Dhondt schreef terecht: Een kleine ontluikende stadsagglomeratie heeft een marktplein nodig. Het is om allerlei begrijpelijke redenen voordelig dicht bij de markt te wonen, het marktplein geraakt dus langs alle kanten met huizen omringd, kan zich niet uitbreiden en wordt spoedig te klein wanneer de agglomeratie groeit. Een groter marktplein moet dan in gebruik worden genomen, liefst dicht bij het kleine, omdat al wie handel doet rond dit laatste is gevestigd. Deze zeer algemene toestand scheen voor Brugge niet op te gaan. Wel kon men twee markten zien in de «Markt» enerzijds en de «Vrijdagmarkt» anderzijds, doch dit beantwoorde toch niet aan de algemene toestand, immers de Vrijdagmarkt ligt niet zo heel dicht bij de Markt, en anderzijds is die markt veel te groot om de primitieve markt te zijn van een ontluikende stad ²⁵. Tot zover J. Dhondt. Door «Markt» bedoelde hij de huidige grote markt met het standbeeld van de twee helden van 1302 in het midden en het belfort ten zuiden ervan; door «Vrijdagmarkt» wat vroeger en thans nog het «Zand» wordt genoemd ²⁶. In de 19de eeuw bouwde men er de spoorhalle die in 1939 gesloopt werd. Thans komt de uitgestrektheid van het Zand meer tot haar recht. J. Dhondt heeft zeer goed ingezien dat dit uitgestrekt terrein niet de primitieve markt kon zijn. Ook de grote markt kon dat niet en hij heeft dan ook gezocht naar een kleiner

25. J. Dhondt, *De vroege topografie van Brugge*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 1957 blz. 24.

26. De Grote Markt heette bij Galbert, *De Multro, traditione et occisione Gloriosi Karoli*, Uitgave Pirenne, 1891, het forum en de Vrijdagmarkt het «Apud Harenas». Zie Galbert, *passim*.

plein dat zou kunnen in aanmerking komen als primitieve markt en hij heeft het gesitueerd rond de Sint-Kristoffelkerk.

Galbert kende in zijn tijd ook het Zand. Het was toen nog geen marktplein. Het is een eigenaardig feit dat, als hij de feiten verhaald die op het Zand geschiedden, altijd het meervoud gebruikt en nooit het enkelvoud. Hij schrijft altijd: apud Harenas, t.t.z. Ten Zande. De Diksmuidse Heerweg liep over Sint-Baafs en over de vestingen onder de naam van Hauwerstraat, recht naar het Zand toe en dwars doorheen het Zand naar de Zuidzandstraat. Deze heerweg kwam uit de richting Aartrijke. Hij verdeelde te Brugge als het ware het Zand in twee helften: een noordelijke en een zuidelijke helft. Vandaar wellicht de naam van Noordzandstraat en Zuidzandstraat. Beide straten zijn zeer oude straten.

Het valt niet moeilijk de tweede markt, die de primitieve markt heeft opgevolgd terug te vinden. Het lag langsheen de Reien en paalde aan de Oudburg, dat ten zuiden ervan lag. Een deel ervan draagt nu nog de naam van Grote Markt. Oorspronkelijk was dit marktplein veel uitgestrekter. Wij kunnen dat duidelijk aflezen uit het verhaal van Galbert van de moord op Karel de Goede. De markt of het forum (zo heet bij hem de grote markt) was toen tweemaal zo groot als thans. Hij schrijft immers dat de Sint-Kristoffelkapel «in medio foro» stond, te midden van de markt. Hoe moet dat worden uitgelegd? Het marktplein strekte zich uit vanaf de Boterbeek (de Halle was toen nog niet gebouwd) tot aan de Schouwburgplaats. De afstand tussen de Sint-Kristoffelkapel en de Boterbeek enerzijds en dezelfde kapel en de Schouwburgplaats anderzijds was daaromtrent dezelfde. De kapel stond dus werkelijk «in medio foro». Forum heeft bij Galbert altijd de betekenis van Grote Markt. Hij kan door dit woord niet de kleine vismarkt hebben bedoeld want de kapel stond in elk geval niet te midden van de kleine vismarkt.

Deze laatste wordt slechts voor het eerst in 1396 vermeld. Het is dus niet zeker dat ze reeds in 1127 bestond. De vismarkt lag bovendien ten oosten van de kapel en de Reie, tussen de kapel en de Reie. Ten noorden van de Sint-Kristoffelkapel lag in 1127 de bergpoel, dus geen vismarkt. Galbert verhaalt dat ridder Diederik van Beveren één van de belegerden, die van de verschansing van de burcht was ontsnapt, aan de staart van zijn paard bond en door de stad reed en sleepte, om hem dan eindelijk bij de bergpoel te midden van de markt te onthoofden en zijn lijk in de poel te werpen... tandem in cloacarium in medio foro projectum decapitavit²⁷. Dit cloacarium of poel is hetzelfde als de bergpoel die in 1305 onder deze benaming vermeld werd. Galbert situeert deze poel, zoals de Kristoffelkerk «in medio foro», halfweg de Grote Markt, die zich uitstreckte vanaf de Boterbeek aan de Oudburg tot aan de Schouwborgplaats²⁸. Een oorkonde van de graaf van Vlaanderen uit 1089 schijnt Galbert tegen te spreken.

Volgens deze oorkonde lag de kapel naast het marktplein en niet in het midden van de Grote Markt... *capella Sancti Christofori juxta forum*²⁹. Hoe is dat uit te leggen? Beide schrijvers hebben gelijk. Ze beschouwden de Grote Markt als een lang uitgestrekt terrein ten westen van de Reie. Galbert kon schrijven dat de bergpoel halfweg de grote markt, dus in het midden van de grote markt lag, en iemand die de Kristoffelkapel beschouwde met de rug gekeerd naar de Halle (die toen nog niet was gebouwd), en de lange streep van de markt beschouwde kon schrijven dat de kapel naast de Grote Markt stond. De kapel immers maakte geen deel uit van het marktplein, doch stond ernaast. Het kan ons ook niet verwonderen dat de Grote Markt een langgerekte strook was langsheen de linkerzijde van de Reie. Vanuit

27. Galbert, *a.w.*, c. 41, blz. 67.

28. Galbert, *a.w.*, c. 35, blz. 47.

29. M. Gysseling - A.c. Koch, *Diplomata Belgica*, nr. 170.

de Oudburg konden de handelaars en neringdoeners gemakkelijk de schepen bereiken. De rechterzijde schikte zich daartoe niet: daar immers lag het lugubre Galgeveld. A. Duclos schreef: Le Marché devait être vaste, et s'étendait vraisemblablement depuis le Vieux Bourg jusqu'à l'emplacement actuel du Théâtre. Il se trouvait sur la rive gauche de la Reie. Au milieu il y avait un marécage, paludes, cloacarium, ou l'on pouvait se noyer³⁰. Dat hij door de poel de bergpoel bedoelde blijkt duidelijk uit zijn verder schrijven: Derrière Saint-Christophe se trouvait le Bergpoel, nommé ainsi au rôle de la taille pour 1305, et encore en 1614³¹. De Grote Markt is dus gemakkelijk terug te vinden. Ze heeft een klein marktplein vervangen. Ze lag langsheen de Reie waar de schepen met hun vrachten konden aanleggen. Waar lag het kleine marktplein? Is het met vrij grote zekerheid nog terug te vinden? Het lag in elk geval in de nabijheid van de Oudburg³². De landbouwers vonden in de Oudburg een gewenst afzetgebied voor hun landbouwprodukten. Ze vonden er ook op de marktdagen de gelegenheid om allerlei waren aan te kopen voor huiselijk gebruik en konden er de ambachtsmannen opzoeken — timmerlieden, smeden en zo meer, voor het bestellen van hun wagens en landbouwgerief en het herstellen ervan. Een ontluikende stad had aan niets meer behoefte dan aan een markt, minder wellicht voor de groothandel dan voor de kleinhandel, vermits er geen winkels waren. De markt is het contactpunt tussen de boeren van de omgeving die voedingswaren te koop stellen en de stadsinwoners die deze waren (daarj ook sommige grondstoffen) nodig hebben. Prof. J. Dhondt voegt hier nog aan toe: Toen dit (het kleine marktplein) zich niet meer kon uitbreiden omdat het langs alle zijden door woningen was

30. A. Duclos, *Bruges, Histoire et Souvenirs*, blz. 28.

31. A. Duclos, *a.w.*, blz. 433.

32. A. Duclos, *a.w.*, blz. 29.

afgesloten, werd er uitgezien naar een groter marktplein in de nabijheid van de Oudburg (de grote markt)³³.

Het primitieve marktplein moest vanzelfsprekend in de onmiddellijke nabijheid van de voorstedelijke agglomeratie, t.t.z. van de Oudburg liggen, zo mogelijk er aan palen. Hierdoor alleen reeds was de zuidkant van de Oudburg uitgesloten: daar immers liep de Dyver — ook de oostkant ervan was het: daar lag het castrum. Het kleine plein lag ook niet ten noorden van de Oudburg vermits men daar het geschikt terrein heeft gevonden dat het kleine marktplein zou vervangen. Er blijft slechts een mogelijkheid over: de primitieve markt werd gehouden ten westen van de Oudburg.

Is dit plein nog terug te vinden? Zonder aarzelen durven wij bevestigend antwoorden en wij voegen erbij: het is thans nog een open plein, en het heet nu Simon Stevinplaats. Een beter geschikt terrein voor een primitieve marktplaats is er niet te vinden. De duitse geleerde Herman Flessche heeft er in 1923 reeds op gewezen dat het kruispunt Steenstraat - St. Katharinastraat een ideale plaats was voor het ontstaan van een «Wagenstand»³⁴. Zijn geschiedenis van Brugge is thans grotendeels verouderd, omdat hij hoofdzakelijk A. Duclos heeft gevolgd. Hij heeft nooit aan de kleine primitieve markt op de Simon Stevinplaats gedacht, het kleine marktplein uit de negende of tiende eeuw, en hij vermeldt slechts de Steenstraat en de St.-Katharinastraat. Hij had er kunnen de nadruk op leggen dat de Simon Stevinplaats het raakpunt was dat door al de landbouwers uit de omgeving van Brugge te bereiken was om er, zoals J. Dhondt schreef... hun wagens en landbouwgerief te bestellen en te doen herstellen. De

33. J. Dhondt, *a.w.*, blz. 18.

34. H. Flessche, *Die Städtebauliche Entwicklung der Stadt Brügge*, in *Belgische Kunstdenkmäler*, München, 1923, blz. 83.

Steenstraat liep via de Zuidzandstraat, dwars doorheen het Zand en via de Hauwersstraat naar de Diksmuidse Heerweg die naar Aatrijke liep... Ook de Zandstraat en de Hoge Dijken eindigden eveneens op het Zand en gaven aan de landbouwers van Oudenburg, Ettelgem, Jabbeke, Snellegem, Varsenare en St.-Andries de gelegenheid Brugge te bereiken. Al de landbouwers die in het westen, noordwesten of zuidwesten van Brugge woonden konden het. Ook deze van het zuiden van Brugge konden het via de Mariastraat en de oude Gentweg en deze van het oosten van Brugge via de Hoogstraat en de Langestraat. De Simon Stevinplaats was werkelijk voor de omgeving van Brugge een uitgelezen plaats om er hun wagens te parkeren naast de Oudburg en er hun waren te verkopen.

Laten wij eens Galbert in zijn *Passio* te rade gaan. Hij kende te Brugge drie pleinen: de grote markt (het forum), het Zand (het apud Harenas) en het primitieve marktplein (de ager consuetus). Hij vermeldt met stipte nauwkeurigheid wat er op elk van deze pleinen gebeurde. Elke verwarring is uitgesloten. Elk plein heeft bij hem een bijzondere naam. Hij zal bv. nooit schrijven: ager consuetus apud Harenas t.t.z. nooit de primitieve markt identificeren met het Zand...

A. Duclos heeft nooit aan een primitief marktplein gedacht en identificeert dat plein met het apud Harenas. Volgens hem werd bij Galbert door apud Harenas niet het Zand bedoeld, maar een plein dat lag tussen de Sint-Salvatorskerk en het Zand. Hij schrijft: En 1127, il y avait à l'intérieur de la ville, donc entre Saint-Sauveur et la place du Sablon, un champ ou se faisait les grandes réunions politiques. Galbert nous décrit tout ce qui se passa de solennité après la mort de Charles le Bon. On y entend lire la lettre du roi, on y élit le Comte, y recoit son serment sur les reliques des Saints, lui jure fidélité et lui fait hommage; il n'était pas le Sablon, mais «apud

Harenas», il était contigu au Sablon dont le rempart de la ville le séparait ³⁵.

A. Duclos heeft goed gezien waar hij schreef dat er reeds in 1127 een vestingsgracht gedolven was ten oosten van het Zand, nl. de thans overwelfde Smedenrei.

Wij hebben zelf geschreven dat het Boudewijn V was die de vestingsgracht aldaar deed delven. Het is immers niet denkbaar dat de graaf de O.L. Vrouwekerk zou hebben beschermd door ten zuiden van die kerk een vestingsgracht aan te leggen, en dat hij niet hetzelfde zou hebben gedaan om de Sint-Salvatorskerk te beschermen. De Smedenrei en de Speelmansrei vormden een eenheid. Die rei heette vroeger Poortgracht en C. Verschelde heeft er reeds op gewezen dat het woord poortgracht verwijst naar een kunstmatige waterloop en hier in het geval naar een vestingsgracht ³⁶. A. Duclos heeft zich echter vergist door aan de woorden «apud Harenas» de betekening te geven alsof daardoor een plein aangeduid werd dat tussen de Sint-Salvatorskerk en de vestingsgracht bij het Zand lag. Het is vooreerst niet te veronderstellen dat, eeuwen na het ontstaan van de Oudburg, aldaar nog zulk een onbebouwd terrein lag. De Sint-Salvatorskerk, gesticht omstreeks 800, was wel oorspronkelijk een plattelandskerk, doch ze was drie eeuwen later een stadskerk geworden. De poorters van Brugge hadden in 1127 de omwalling van de Oudbrug overschreden en het woongebied had zich verspreid rondom de enige stadskerk.

De groeiende agglomeratie had zich, toen de Oudburg als woongebied te klein was geworden, ook hier

35. A. Duclos, *a.w.*, blz. 459.

36. C. Verschelde, *Etudes sur les noms des rues et des maisons de la ville de Bruges*, in *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, 1875, p. 303, en J. De Smet, *Oude Hydrografie*, *ibidem*, 1949, blz. 11.

zoals elders, rondom de kerk gevestigd. Een groot open en onbewoond plein was er tussen de kerk en de vestingsgracht niet meer te vinden. Bovendien, indien Apud Harenas niet het Zand beduidde, dan heeft Galbert geen enkele feit vermeld dat op het Zand plaats greep. A. Duclos spreekt daarbij nog zich zelf tegen. In zijn geschiedenis van Karel de Goede schrijft hij letterlijk: Een wapenman, bijgenaamd «coterellus», dat is rover, die zeer rap was met de kruisboog, was uit eigen beweging bij de verraders in den Burg gebleven, maar had later getracht te ontvluchten. De dag dat men de toren innam, was hij langs een reep naar beneden gekomen en naar 't eiland Wulpen gevluht. Den 20^e mei werd hij gevangen genomen en geradbraakt op het Zand³⁷. In zijn werk «*Bruges, Histoire..*» vermeldt hij hetzelfde feit, en schrijft tot tweemaal toe dat Benkin geradbraakt werd op het Zand... apud Harenas. In zijn tweede vermelding preciseert hij dat Benkin ter dood werd gebracht op het Galgenhof³⁸. In 1127 stond er nog geen huizenreeks ten westen van de Vrijdagmarkt. Het Zand was er niet afgebakend door een vestingsgracht zoals langsheen de oostkant. Het Zand was dus toen, naar het westen toe, veel breder als thans, Het Galgenhof lag aan het uiteinde van het Zand. A. Duclos hield er rekening mede dat het nog op het Zand lag .. au sablon.. zoals hij schrijft in zijn eerste vermelding van de tragische dood van Benkin en de schrijver verzendt naar Galbert die schrijft dat Benkin ter dood werd gebracht ..apud Harenas. Voor A. Duclos betekent hier dus apud Harenas: op het Zand, en niet meer: het plein ten oosten van het Zand.

37. A. Duclos, *De Geschiedenis van den Zaligen Karel de Goede, Brugge, 1884*, blz. 208. In zijn *Bruges, Histoire..* schrijft A. Duclos op blz. 119 hetzelfde.

38. A. Duclos, blz. 509. Op deze bladzijde is Apud Harenas nu de westzijde van het Zand.. het Galgenhof. Blijkbaar is A. Duclos niet zeker van zijn thesis.

Blijft nog te bewijzen dat de *ager consuetus* van Galbert niet te identificeren is met het Zand. Wat schrijft Galbert over het plein waar te Brugge de poosters gewoon waren te vergaderen? «Convenerunt burgenses nostri in agrum quod suburbio adjacet intra septa villae — onze burgers kwamen te samen op het plein dat aan het suburbium paalt en binnen het paalwerk van de villa ligt³⁹.

Het woord villa heeft hier, zoals uit de tekst blijkt, een ruimer betekenis dan suburbium. De villa strekte zich uit over gans het grondgebied dat binnen de omwalling lag, zowel over het onbewoond als over het bewoond gedeelte van de stad.

Intra septa villae is te vertalen door: binnen de verdedigingsgordel die uit grachten en paalwerk bestond en in drie dagen werd afgewerkt. Zo dienen de woorden te worden uitgelegd die Galbert de proost in de mond legt: *praecepit potenter.. ut loca suburbii circumsepirent fossatis et sepibus..* de proost gaf bevel het suburbium door een gordel van grachten en paalwerk te beschermen⁴⁰. Prof. E.I. Strubbe heeft in 1963 een zeer degelijke studie laten verschijnen over de omwalling van Brugge in 1127. Zoals A. Duclos was ook hij van mening dat de vestingsgracht ten oosten van het Zand reeds in 1127 gegraven was. Hij heeft er voldoende de aandacht op gevestigd dat de tijd ontbrak om nieuwe grachten te delven of de bestaande te verbreden of uit te diepen. In drie dagen tijd was de omheining afgewerkt. Het was niet mogelijk beide werken: grachten delven en een verdedigingsgordel uit paalwerk bestaande, in zulke korte tijdspanne uit te voeren. Wat werd er gedaan? Galbert zegt het uitdrukkelijk: *circumsepirent..* ze maakten een omheining die uit paalwerk bestond. Wel voegt hij er aan toe: *fossatis et sepibus..*

39. Galbert, *a.w.*, c. 51., blz. 80.

40. Galbert, *a.w.*, c. 25, blz. 44.

door grachten en paalwerk, doch over grachten heeft hij geen woord, terwijl hij overvloedig spreekt over het paalwerk dat van schansen, torens, en poorten voorzien was, en verhaalt vanwaar al het hout vandaan kwam, en er uitdrukkelijk op terugkomt in hoofdstuk 25: consepserant (6 maart) cives quidam... bepaalde inwoners van de stad hadden door paalwerk het suburbium beschermd; van het delven van grachten is er nogmaals geen sprake — ⁴¹. Het is duidelijk: in 1127 hebben de burgers slechts tijd gehad om rondom de stad, ook door de gebieden die niet bewoond of schaars bewoond waren maar in het tracé rond de stad lagen, door paalwerk te beschermen. Men heeft een cirkel, een gordel van verdediging rond de stad getrokken, een gordel die gevormd werd door de reeds bestaande grachten en deze door paalwerk versterkt.

Ook prof. J. Dhondt heeft ingezien dat er geen open plein lag tussen de Sint-Salvatorskerk en het Zand. Hij schrijft bij de woorden: apud Harenas in exitu suburbii... ten Zande op het uiteinde van het suburbium: interessante passus omdat op dat ogenblik de omwalling — lees het paalwerk bij de omwalling — die in 1127 werd aangelegd nog niet bestond. Ofwel dus bestond er reeds een vroegere omheining, die dan tot aan het Zand reikte, ofwel was het Zand zichtbaar de grens van de agglomeratie. Het Zand wordt opnieuw (Galbert, c. 28, p. 48) als ingang van het suburbium aangegeven ⁴². J. Dhondt spreekt van een agglomeratie tot aan het Zand. Blijkbaar was ook hij van oordeel dat het suburbium reikte tot aan het Zand, dus verder dan de

41. E.I. Strubbe, *Van de eerste naar de tweede omwalling van Brugge*, in *Genootschap voor Geschiedenis Brugge*, 1963, blz. 294, noot 10.

42. J. D' Hondt, *a.w.*, blz. 23, noot 55, Een van de twee zonen van de burggraaf van Burburg werd vermoord apud Harenas, in exitu suburbii.. op het Zand toen hij het suburbium verlaten had. Exire is zoveel als buitengaan. Men zal toch niet beweren dat men hem terug naar het suburbium heeft gebracht en hem daar heeft vermoord, des te meer daar het Zand de gerechtsplaats was.

Sint-Salvatorskerk. Een open plein tussen kerk en Zand was er dus in 1127 niet te vinden. Apud Harenas is het latijns woord voor: ten Zande, op het Zand, zoals in de bul van Paschalis II (9 april 1105) apud Brugense oppidum te vertalen is door: te Brugge, en ook: apud Harenas door: ten Zande. Zo zijn ook de woorden: in domo mea apud Sneldenghem te vertalen door: in mijn woning te Snellegem ⁴³.

Boudewijn V had reeds de eerste omwalling rondom de stad doen graven — ⁴⁴ zie verder in deze studie. In 1128 vreesden de bruggelingen een aanval van de graaf op de stad. Ze hebben zich toen gehaast om hun omwalling door nieuwe grachten te versterken ⁴⁵. A. Duclos veronderstelt dat door nieuwe grachten .. novis fossatis, de oude grachten werden bedoeld die in 1128 dan werden uitgediept. Ze waren toen inderdaad reeds 75 jaar oud en de noodzaak drong zich op ze te reinigen en uit te diepen.

Het laatste bewijs dat het plein niet aan het suburbium paalde, niet te identificeren is met het plein dat bij Galbert genoemd werd: apud Harenas, is bij Galbert zelf te vinden. Hij verhaalt dat, toen Gervasius van Praet met zijn wapenmannen op 8 maart op het Zand verscheen, hij het niet waagde tot de aanval over te gaan. Hij onderhandelde met de burgers die op de verschansingen de wacht hielden en het was slechts nadat hij hun had beloofd geen schade toe te brengen aan de burgers van de stad, dat hij de volgende dag met zijn legermacht in het suburbium werd binnengelaten. Het is nu wel duidelijk dat «apud Harenas» dient te worden vertaald door «op het Zand» en dat er geen open plein lag tussen de St.-Salvatorskerk en het Zand.

43. Zie noot 50 en voor de oorkonde Snellegem : J. Noterdaeme, *De ridders van Roden*, in *Album Jos. De Smet*, blz. 293.

44. E.I. Strubbe, *a.w.*, blz. 277.

45. E.I. Strubbe, *a.w.*, blz. 276.

Wij komen op de tekst van Galbert terug: de burgers kwamen te samen op een plein dat aan het suburbium paalde en binnen het paalwerk van de villa lag. Door dat plein kan in elk geval niet het Zand worden bedoeld, want het Zand lag zonder twijfel buiten het paalwerk en niet erbinnen. Ook de Grote Markt valt buiten beschouwing, want ze heette bij Galbert: forum. Het plein moet bovendien, zie boven, ten westen van de Oudburg worden gezocht. Er kan slechts één plein in aanmerking komen als vergaderplaats en primitief marktplein en dat is de zo gunstig gelegen Simon Stevinplaats. Galbert schrijft niet enkel dat de vergaderplaats binnen het paalwerk van de villa lag. Hij voegt er nog aan toe — deze détail is zeer belangrijk — dat de vergaderplaats aan het suburbium paalde. Ook aan deze voorwaarde voldeed de Simon Stevinplaats ten volle: ze paalde aan het suburbium.

Galbert verhaalt dat de koning van Frankrijk en de graaf te samen kwamen ...in agro consueto... op de gewone vergaderplaats van de burgers. Het gaat hier wel om het ene en hetzelfde plein. Er lag dus in het suburbium een plein, dat niet de Grote Markt was, een plein waarop de burgers van oudsher te samen kwamen in elke belangrijke omstandigheid. De Simon Stevinplaats bood hun het groot voordeel zich in de nabijliggende Oudburg veilig te voelen, veel veiliger dan op het Zand.

Galbert kende drie pleinen te Brugge: het Forum (de Grote Markt), het apud Harenas (het Zand), en het ager consuetus. Het laatst genoemde was de Simon Stevinplaats.

Een laatste vraag dient nog positief te worden beantwoord: was de «Ager consuetus», de akker of het plein waar de burgers van oudsher de gewoonte hadden te vergaderen, zoals men reeds in 1127 schreef, ook een marktplein, en het primitieve marktplein van Brugge ?

Wij hebben reeds geschreven dat het buitengewoon goed gelegen was om er markt te houden. Het was klein in vergelijking met de Grote Markt. Het was een knooppunt van belangrijke wegen en de landbouwers uit de omgeving vonden er plaats voor hun wagens, een «Wagenstand», en konden er hun waren aan de burgers verkopen of ruilen. Deze hadden vooral behoefte aan vlees. Het is dan ook niet te verwonderen dat er op de Simon Stevinplaats een vleesmarkt werd gehouden en dat het oudste vleeshuis van Brugge dáár werd opgericht. Het kreeg de naam van Westvleeshuis nadat er ten zuiden van de Steenhoudersdijk een tweede vleeshuis werd opgericht dat de naam kreeg van Oostvleeshuis. Dat laatste werd voor het eerst in 1396 vermeld⁴⁶. Het stond ten zuiden van de Burcht en daar de stad zich oorspronkelijk ten westen van de Burcht heeft uitgebreid, is het duidelijk dat het Westvleeshuis het oudste van de twee was.

Het Oostvleeshuis werd reeds vermeld in 1396, doch het moet ouder zijn vermits de naam van Westvleeshuis reeds in gebruik was in 1309.

Reeds vóór 1269 werd de paardenmarkt en de vee­markt gehouden Ten Zande, op het Zand⁴⁷. Het is niet geweten of deze markt vroeger op de Simon Stevin­plaats werd gehouden, doch uit oude teksten waarop J. De Smet mij gewezen heeft, blijkt duidelijk dat er een Vrijdagmarkt werd gehouden op deze plaats en dat deze Vrijdagmarkt in 1310 reeds verhuisd was naar het Zand, vermits een tekst van dit jaar reeds spreekt van de oude Vrijdagmarkt nabij de Steenstraat. Hier volgen de teksten:

46. A. Duclos, *a.w.*, Westvleeshuis, blz. 436 en 494. Cette boucherie existait avant 1396.. vermits er reeds een Westvleeshuis werd vermeld in 1309.

47. A. Duclos, *a.w.*, blz. 460.

Bi den vleshuse an die vrindachmaerckt - 1303⁴⁸.
 Van delvene bi den vleeschuse ter vrindachmaerct - 1308⁴⁹.
 Van lode ter fonteine bouf bi den vleeschuse ter vrindachmaerct - 1308⁵⁰.
 Die legt nort over jehens den vleeschuus in die steenstrate - circa 1310⁵¹.
 In den steenstrate... niet verre vander ouder vrindachmaerct - circa 1310⁵².
 Tunc fonoribus supra arenam ubi situm est forum dicti veneris - 1285⁵³.
 Pro opere supra arenam pro foro veneris faciendo - 1285⁵⁴.

De laatste twee teksten verwijzen uitdrukkelijk naar het nieuwe vleeshuis dat op het Zand werd opgericht; de voorgaande teksten vooral dan deze waarin uitdrukkelijk sprake is van de Steenstraat en van de oude Vrijdagmarkt, naar de Simon Stevinplaats, alwaar het oude vleeshuis niet was afgebroken. Het kan niet worden geloochend dat er op dit plein, waar de burgers te samen kwamen, ook markt werd gehouden. In 1127 bestond het grote plein langsheen de westkant van de Reie reeds, het plein dat Galbert «forum» heette en dat later de naam kreeg van Grote Markt. Nietegenstaande paard- en veemarkt op het Zand werd gehouden, ten minste van 1265 af, en het Zand de naam kreeg van Vrijdagmarkt, bleef het Vleeshuis toch staan (het bleef ernog eeuwen lang) op de Simon Stevinplaats. Waarom? Nietegenstaande de markt in 1127 verlegd was naar het forum, naar de Grote Markt, toch bleven de burgers vergaderen in 1127 op de Simon Stevinplaats. Waarom?

48. Gilliodts. Van Severen, *Inventaire des archives de la ville de Bruges, Introduction*, blz. 384.

49. *Ibidem*, blz. 351.

50. *Ibidem*, blz. 398.

51. Rijksarchief te Brugge, Aanwinsten van het Sint-Janshospitaal, fol. 198.

52. *Ibidem*, folio 198 verso.

53. Gilliodts-van Severen, *Inventaire des archives de la ville de Bruges. Introduction*, blz. 351.

54. *Ibidem*, blz. 351.

Omdat deze akker, dit plein van oudsher hun vergaderplaats was, omdat dit plein het oude primitieve marktplein was.

J. NOTERDAEME

(Vervolgt).

Corrigenda. In onze eerste bijdrage zelfde jaargang, blz. 20, reek 29, staat verkeerdelijk: *negende eeuw*. Het moet zijn: *achtste eeuw*.